

UZROCI SMRTI NA OTOKU ŠOLTI OD GOD. 1825. DO 1900. PREMA PODACIMA IZ MATIČNIH KNJIGA UMRLIH*

Mladen Andreis

Otok Šolta, površine oko 58 km², pripada srednjodalmatinskom arhipelagu. Međutim, između Šolte i drugih većih otoka (Braća, Hvara, Visa i Korčule) postoje izvjesne razlike, koje su posljedica društvenih i privrednih kretanja u proteklim stoljećima. Šoltanska je zemlja od srednjeg vijeka u posjedu Splita (tj. splitskog plemstva i Crkve), a kolonatski agrarno-proizvodni odnosi zadržali su se na otoku sve do god. 1905. Stoga na Šolti nisu bile razvijene ekonomske, kulturne i zdravstvene prilike u tolikoj mjeri kao na susjednim otocima.

Stanovništvo otoka pretežno se bavilo poljoprivredom, a od sredine 19. stoljeća Šoltani se više orijentiraju ribarstvu. Do god. 1900. bilo je na otoku sedam naselja sa slijedećim brojem stanovnika:¹

Naselje	Godina			
	1825.	1850.	1875.	1900.
Gornja Krušica	11	17	18	24
Stomorska	77	95	150	294
Gornje Selo	250	316	432	691
Grohote	470	621	910	1362
Srednje Selo	219	215	323	394
Donje Selo	319	343	535	749
Maslenica	66	77	126	173
ŠOLTA	1422	1686	2494	3687

O zdravstvenim prilikama u prošlosti nema sačuvanih podataka, sve do početka 19. stoljeća. Tada se spominje prvi liječnik, doktor Vincenco Bujas iz Šibenika, koji je između god. 1802. i 1807. više puta zabilježen u matičnim knjigama sela Grohote. No, u razdoblju do god. 1880. na otoku nije zabilježen stalni liječnik. Njegovu funkciju obavljala je u lakšim slučajevima općinska primalja, a liječnik je u slučaju »stvarne potrebe« dolazio iz Trogira, Splita ili Braća, ovisno o položaju sela. Njegova posjeta plaćala se oko 20 forinti,² što je u to vrijeme bio relativno veliki iznos. God. 1867. bile su na Šolti (oko 2000 stanovnika) tri primalje.³

* Pri izradi ovog rada od velike koristi mi je bila pomoć prof. dr Biserke Belicze, na čemu joj iskreno zahvaljujem.

¹ M. Andreis: Stanovništvo otoka Šolte do god. 1900, rukopis, Zagreb, 1986.

² Narodni list (Il Nazionale), 1863, No. 56.

³ Atti della Giunta dalmata, 1867, str. 65.

Od osamdesetih godina na otoku je uglavnom stalno prisutan liječnik, koji je bio dužan držati i liječnički ormar, jer na Šolti nije bilo ljekarne;⁴ lijekove su plaćali sami bolesnici.⁴ Godišnji prihodi liječnika (izdvajani iz općinske blagajne) iznosili su god. 1883. 1400 forinti,⁵ god. 1888. 1600 forinti,⁴ a god. 1893. 2000 forinti (od čega 1600 for. za besplatno liječenje stanovništva, a 400 za općinsku zdravstvenu službu).⁶ U to vrijeme je Šolta, s oko 3000 stanovnika i općinskim liječnikom, imala relativno povoljni zdravstveni položaj u odnosu na Dalmaciju. Naime, na cijelom području Dalmacije je god. 1890. na svakih 4367 stanovnika (odnosno 113 m²) dolazio prosječno jedan liječnik.⁷

Općinski liječnici na Šolti su bili slijedeći: dr Stroczy (1881—1883), Isidor Kohn (1883—1886), Sisman Sajtöry (1886—1888), Ferdinand Zlatner (1889—1890), Isidor Friedländer (1890—oko 1893), dr Hovorka (oko 1893—oko 1895), dr Veisser (1896—1897) i Šoltanin Ante Mladinov (od god. 1897). Ovom popisu treba dodati liječnika A. I. koji je prije god. 1887. također boravio na Šolti (vjerojatno oko godinu dana), te je i objavio neke pojedinosti iz zdravstvenog života otoka.⁸

Nedostatak pitke vode na otoku jedan je od najvećih problema Šolte, koji se odražavao i na zdravstveno stanje stanovništva. Oskudica vodom najizraženija je u ljetnim mjesecima, kada su oborine neznatne, a pitka voda se jedrenjacima dovažala iz Solina, Splita, Kaštela i Trogira.

Prirodne lokve i čatrnje nisu bile dobro održavane, pa su u ljetnim mjesecima pretvarane u kaljužine i stanovništvo je pilo »razmućena glieba«.⁹ Stoga su se često u ljetnim mjesecima pojavljivale različite zaraze, zbog čega se u većim količinama dovažao kinin.¹⁰ Sama općina nije imala dovoljno sredstava za gradnju čatrnja. Vrlo loše stanje s lokvama bilo je u Donjem Selu, gdje su se u višenavrata pojavljivale epidemije difterije, dizenterije i tifusa, a u prvoj polovini stoljeća bila je relativno velika smrtnost i od malarije. Car Franjo Josip dodijelio je god. 1876. pripomoć za gradnju jedne čatrnje u Donjem Selu u iznosu od 150 forinti.¹¹ Slabo održavanje lokava uvjetovalo je i nekoliko nesretnih slučajeva utopljenja prilikom uzimanja vode,¹² te su Šoltani u više navrata tražili da se omogući gradnja novih čatrnja na otoku.^{12,13} Međutim, stanje pitke vode na otoku nije se bitno popravilo sve do kraja 19. stoljeća.

Analiza uzroka smrti

Demografsku analizu mortaliteta stanovništva moguće je provesti od god. 1614, kada su odredbe Tridentskog koncila iz god. 1563. dopunjene obavezom vođenja i matice umrlih koje nam, uz postojeće matice rođenih i vjenčanih, daju potpuni uvid u kretanje stanovništva. Matice umrlih otoka

⁴ Narodni list, 1888, br. 4.

⁵ Narodni list, 1883, br. 41.

⁶ Narod, 1893, br. 34.

⁷ Narodni list, 1890, br. 29.

⁸ Liječnički viestnik, God. IX, 1887, br. 1, str. 13—14.

⁹ Narodni list, 1880, br. 30.

¹⁰ Katolička Dalmacija, 1883, br. 86.

¹¹ Narodni list, 1876, br. 102.

¹² Narodni list, 1888, br. 61.

¹³ Narodni list, 1885, br. 52.

Šolte djelomično su sačuvane od god. 1658, a pisane su narativno (pretežno talijanskim i latinskim jezikom, a rjeđe hrvatskim — uglavnom bosančicom) sve do god. 1825. U ovom razdoblju zapisi smrti donose najčešće podatke o datumu smrti, imenu i prezimenu pokojnika, te njegovoj približnoj dobi, kao što prikazuju slijedeća dva primjera:

(a) Ad die 17 Agosto 1658. Matia moglie di Marin Vinturich d'anni 46 in c(irc)a hauendo hauta li santi sacram(en)ti passò da questa à miglior uita, il cui corpo fù sepolto nella Chiesa nuoua.

(b) Li 15 Novembre 1824. Catterina figlia di Santo Bressan di anni otto volò all'eterna gloria cd il suo corpo fu seppellito nel Cimitero di questa Parrochiale.

Uzorcima smrti zabilježeni su vrlo rijetko, u pravilu samo u nesretnim slučajevima, nasilnoj smrti, izuzetnim događajima ili u slučaju kada bolesnik nije mogao primiti određene sakramente, kao npr.:

(c) Na 13 luja 1785. Priminu p^r. Antica ćer p^r. Ivana Škoka koja je živila na ovom svitu okolo god(in) 20 izpovijena, nemore se pričestiti poradi velike karvi od nosa; sve(tim) ujem pomazana duša priporučena i pokripljena do izdanutja, sprovedjena i od mene kurata d(on) Matija Dadića bi pokopana u C(rikvi) S(vetoga) Stipana u Grohoti.

God. 1816. austrijska administracija uvodi tabelarni sistem, prema kojemu se matične knjige u Dalmaciji vode uglavnom od god. 1825. U novim obrascima matica umrlih nalazi se posebna rubrika »Ultima malattia e motivo della morte« u koju su župnici upisivali uzroke smrti. Stoga je tek od god. 1825. moguće kontinuirano pratiti podatke o smrtnosti stanovništva, iako izvorni zapisi smrti zahtijevaju odgovarajući kritički pristup.

Za utvrđivanje dobne strukture umrlog stanovništva, te udjela pojedinih uzroka smrti u odgovarajućim dobnim grupama, potrebno je egzaktno odrediti životnu dob umrlih. To se posebice odnosi na dojenčad i djecu do navršene četvrte godine života (čiji je udio u ukupno umrlim oko 50%) te starije osobe. Pri tome same matične knjige umrlih nisu dovoljan izvor, jer je u njima životna dob često približno navedena. Tako se npr. kod djece susreće starost »jedna godina«, što se može odnositi na dojenčce od 11 mjeseci, a također i na dijete koje pripada dobnoj grupi od prve do četvrte godine života. Kod starijih osoba je životna dob najčešće zaokružena (70, 80 ili 90 godina), te je potrebno utvrditi kojoj dobnoj grupi pripadaju pokojnici. Stoga je u demografskoj analizi primijenjena genealoška metoda, kojom je svaki pojedinac identificiran (u mjeri koju dozvoljavaju sačuvani izvori), pa se na osnovi datuma rođenja i smrti mogu s relativno velikom točnošću utvrditi starosne dobi umrlih osoba.

Pri analizi uzroka smrti na otoku Šolti stanovništvo je grupirano u četiri župe: Gornje Selo (koja obuhvaća naselja Gornju Krušicu, Stomorsku i Gornje Selo), Grohote, Srednje Selo i Donje Selo (obuhvaća i Maslinicu).¹⁴

¹⁴ Pri analizi uzroka smrti na otoku Šolti korištene su slijedeće matične knjige umrlih, koje se nalaze u Historijskom arhivu u Zadru (HAZd), Historijskom arhivu u Splitu (HAST) i Matičnom uredu u Grohotama (MUGr):

- (1) Gornje Selo, knj. IV (1826—1877), HAST, MK 312.
- (2) Gornje Selo, knj. V (1877—1907), HAST, MK 313.
- (3) Grohote, knj. V (1825—1842), HAZd, k 317.
- (4) Grohote, knj. VI (1842—1873), HAST, MK 311.
- (5) Grohote, knj. VII (1874—1895), MUGr.
- (6) Grohote, knj. VIII (1895—1922), MUGr.

Broj stanovnika u naseljima uz more (Gornja Krušica, Stomorska i Maslinica) je relativno mali, nedovoljan za statističku obradu uzroka smrti, pa su podaci ovih naselja obrađeni u sklopu odgovarajuće župe. Podjelu otoka na župe također opravdava i činjenica da su matične knjige vodili župnici, te da se u uzrocima smrti sve do kraja sedamdesetih godina 19. stoljeća (kada na otoku nije bilo stalnog liječnika), primjećuju osobitosti zapisa pojedinih župnika. Tako je npr. don Marko Jurišić, župnik Gornjeg Sela, u razdoblju od god. 1825. do 1850. među 267 upisanih slučajeva smrti, naveo kao uzrok smrti naravske od naravske u 238 slučajeva što se, dakako, ne može smatrati realnim. No, unatoč neujednačenosti zapisa i izraženoj individualnosti pojedinih župnika, mogu se različite formulacije uzroka smrti klasificirati u petnaest grupa:

- I. bolesti dojenčadi i djece do četvrte godine života
- II. zarazne bolesti
- III. bolesti mozga i živčevlja
- IV. bolesti dišnog sistema
- V. bolesti srca i krvnih žila
- VI. bolesti gastrointestinalnog trakta
- VII. bolesti bubrega i mokraćnog sistema
- VIII. bolesti koštanog sistema i zglobova
- IX. porod i babinje
- X. hydrops
- XI. gangrena
- XII. rak
- XIII. nesretni slučajevi
- XIV. nasilna smrt
- XV. nedovoljno definirana stanja i ostali uzroci smrti
  - XV(a). prirodna smrt
  - XV(b). starost
  - XV(c). groznice
  - XV(d). ostali uzroci smrti

Izvorni zapisi iz matičnih knjiga umrlih, obuhvaćeni ovom klasifikacijom, navedeni su prema pojedinim grupama uzroka smrti.

S obzirom da su se spoznaje o bolestima, njihovim uzrocima i manifestacijama razvijale tijekom 19. stoljeća, promatrani period je podijeljen u tri razdoblja: A(1825—1850), B(1851—1875) i C(1876—1900), kako bi se mogao pratiti razvoj odgovarajućih dijagnoza bolesti, odnosno uzroka smrti.

Kumulativni prikaz umrlih na otoku Šolti prema grupama uzroka smrti, odnosno udjelima pojedine grupe uzroka smrti među ukupno umrlim osobama, prikazan je u tabeli 1. Broj obrađenih uzroka smrti iznosi u razdoblju A oko 98% (998 od 1017), u razdoblju B oko 96% (1249 od 1304), odnosno u razdoblju C oko 97% (1860 od 1924). Kod preostalih (oko 3%)

(7) Srednje Selo, knj. III (1825—1894), HAST, MK 315.

(8) Srednje Selo, knj. IV (1894—1939), MUGr.

(9) Donje Selo, knj. II (1825—1841), HAZd, k 192.

(10) Donje Selo, knj. III (1841—1885), HAST, MK 317.

(11) Donje Selo, knj. IV (1886—1918), MUGr.

(12) Maslinica (rođeni, vjenčani i umrli), knj. II (1826—1859), HAZd k 600,

(13) Maslinica, knj. III (1868—1901), MUGr. podaci za razdoblje 1859—1867, nalaze se u matičnoj knjizi Donjeg Sela

smrtnih slučajeva uglavnom nije zabilježen uzrok smrti, a u ponekim zapisima nečitkost rukopisa onemogućuje identifikaciju uzroka smrti. S obzirom da je u analizi obuhvaćeno oko 97% ukupnih upisa smrti, može se smatrati da je i prikaz udjela pojedinih grupa uzroka smrti prema dobnim grupama umrlog stanovništva u vrloj dobroj korelaciji s cjelokupnim brojem umrlih osoba.

Zarazne bolesti uzrok su smrti najmanje 20% svih umrlih osoba u promatranom razdoblju. Najčešća bolest, koja je prisutna u cijelom razdoblju, je tuberkuloza (oko 40% umrlih od svih zaraznih bolesti). Smrtnost od tuberkuloze (uglavnom tuberkuloze pluća), koja je u podjednakom iznosu zabilježena u svim naseljima, ne odražava karakter epidemije.

Ostale zarazne bolesti pojavljuju se u većim i manjim epidemijama, obuhvaćajući pojedina naselja, ili cijeli otok. No, matične knjige umrlih pružaju uvid samo u broj mrtvih te na osnovi ovih podataka nije moguće utvrditi koliko je osoba oboljelo u pojedinim epidemijama. Najviše žrtava odnjеле su slijedeće epidemije:

godina	bolest	naselje	broj umrlih na Šolti
1848.	boginje	pretežno Grohote	31
1864.	boginje	pretežno Stomorska i Grohote	34
1869—1873.	tifus	Donje Selo i Maslinica	23
1875—1876.	difterija	Donje Selo i Maslinica	26
1877.	dizenterija	pretežno Donje i Srednje Selo	12
1878.	boginje	pretežno Donje Selo	13
1882—1883.	difterija	Grohote	14
1884.	difterija	pretežno Grohote	19

Pored navedenih bilo je i drugih manjih epidemija istih bolesti s manjim brojem smrtnih slučajeva. Česte su bile epidemije difterije, koje su sigurno zahvaćale i šire područje Dalmacije. Tako je npr. i u Komiži god. 1876. umrlo 130 djece, god. 1883. 131 osoba, a god. 1884. 77 osoba.¹⁵ Difterija se ponovo pojavila god. 1887. u Gornjem Selu, o čemu svjedoči zapis iz novina:¹⁶

»Na ovom otoku u selu Gornje-polje pojavi se na 6 lipnja t. g. prvi slučaj bolesti dobrac (Morbili) kod nekog dječaka od 9 godina a na 10 lipnja pojavi se kod nekog dječaka od 7½ godina uz dobrac i gušter (grlica — diphteritis), koja potonja bolest zadade strave puku. Ali čim se pojavi prvi slučaj dobraca staviše se na noge sa svom strogošću načelnik občine Šoltanske gospodin Luka Sinovčić, občinski liečnik Šišman Sajtöry i glavlar Gornjeg-polja Šime Gabrin, da bi se širenju osobito strašnog guštera što brže na put stalo. I zaista to njim pođe sretno za rukom. Do 21 lipnja bilo je 13 bolesnika sa dobracem, a među ovima 5 bolestnika i sa gušterom. Od 21 do 30 lipnja nije se nijedan novi slučaj gore navedenih bolesti pojavio. Između bolovavši od dobraca i guštera oboljela su četiri djeteta Marina Blagaića od dobraca i guštera a od ta četiri djeteta preminuše dva dječaka, jedan od 7½ godinâ, a drugi od 10 godinâ, i to radi toga, što su dječaci dosta snažni bili, te se opiraše usta otvarati, da jim roditelji liekove dadu. Istoga Marina Blagaića jedno žensko diete od 10 mjeseci i jedno mužko di-

¹⁵ N. Bezić-Božanić: Stanovništvo Komiže, Logos, Split, 1984, str. 147, 169.

¹⁶ Narodni list, 1887, br. 26.

ete od 4 godine ozdraviše. Također u drugoj kući jedno žensko diete od 8 godina ozdravi od guštera. Od samog dobraca nije ni jedno diete preminulo. Najstariji bolovavši od dobrava bijaše dječak od 15 godina. Bolest je sigurno iz Milne na Braču u Gornje-polje donešena bila; jer u Milni uz dobrac i skerlet harao je život dječji gušter, od kojega je, kako se amo govori, za tri mjeseca preko 200 djece žrtvom palo.

Godine 1894. pojavila se u Grohotama epidemija zarazne bolesti. Umrlo je šest osoba sa slijedećim zabilježenim uzrocima smrti: ospice (boginje), ospice(patule) i boginje(vaiolo). Međutim, u tadašnjim novinama susreću se vijesti o ospicama u Grohotama,¹⁷ boginjama na Šolti (8 oboljelih, 4 umrla),¹⁸ odnosno o ospicama (prema dijagnozi doktora Mladinova — varicelle).¹⁹ Ova je epidemija svrstana među boginje, iako na osnovu navedenih podataka nije moguće s potpunom sigurnošću utvrditi da li je riječ o boginjama ili ospicama. Devet smrtnih slučajeva od ospica zabilježeni su na Šolti god. 1882(2), 1884(3) i 1888(4), no nije isključena mogućnost da se i ovdje radi o boginjama, umjesto ospica.

Među ostalim bolestima, kolera (cholera asiatico) je zabilježena u Grohotama god. 1836, a velika epidemija god. 1855, kada je na cijelom području Dalmacije umrlo 5404 osobe (oko 39°/_o svih umrlih) nije, prema zapisima iz matica umrlih, zahvatila Šoltu.²⁰

Jedini slučaj tifusa u prvoj polovini 19. stoljeća zabilježen je u Grohotama god. 1831. kao febbre putrida nervosa. Tifus se pojavljivao u drugoj polovini stoljeća u svim naseljima s relativno malim brojem smrtnih slučajeva, no u Donjem Selu i Maslinici u razdoblju od god. 1809. do 1873. (uz posebno izraženu posljednju godinu) umrlo je 23 osobe.

Međutim, treba napomenuti da neki uzroci smrti, najčešće želučane groznice (febbre gastrica, f. gastrica verminosa i f. verminosa) i tzv. gnjilača (febbre putrida, putrido verminoso), koji su klasificirani među bolestima gastrointestinalnog trakta, svojom čestoćom pojedinih godina i distribucijom u ljetnim mjesecima, ukazuju da se možda također radi o epidemiji neke zarazne bolesti, koju na osnovi postojećih podataka nije moguće identificirati. Tako je npr. u Donjem Selu od srpnja do listopada god. 1848. umrlo 17 osoba (starih od 40 do 70 godina) s dijagnozom febbre gastrica; u istom selu je od srpnja 1852. do kolovoza 1857. umrlo ukupno 24 djece do četvrte godine života s dijagnozom putrido verminoso (svake godine samo u tim ljetnim mjesecima); u Grohotama je u srpnju i kolovozu god. 1866. umrlo 18 djece s dijagnozama febbre verminosa, f. gastrica i f. gastrica verminosa; god. 1869. u srpnju i kolovozu umrlo je u Grohotama 11 djece sa slijedećim navedenim uzrocima smrti: disenteria(4), disenteria verminosa(1), febbre gastrica(1) i febbre verminosa(5). Postoji mogućnost da su kao f. gastrica i f. verminosa također zabilježene i smrti uslijed dizenterije. Na izvjesnu epidemiju također ukazuje i dijagnoza mal putrido s kojom su preminula tri dječaka od 16 godina, u prosincu god. 1839. Općenito se primjećuje da je do god. 1875. izrazito velika smrtnost od gastrointestinalnih bolesti, posebice djece do 10 godina.

¹⁷ Narodni list, 1894, br. 68.

¹⁸ Jedinstvo, 1894, br. 14.

¹⁹ Jedinstvo, 1894, br. 16.

²⁰ Izračunato prema podacima iz *Statistica della Dalmazia edita dalla Giunta Provinciale, Zara, 1862, str. 191—210.*

Pri porodu i od babinja umrlo je na Šolti oko 6 od 1000 umrlih žena. Promatrajući udio smrti od poroda među ukupno umrlim stanovništvom, iznos od oko 0,3% na Šolti (1825—1900) susreće se i na cijelom području Dalmacije (1856—1860),²⁰ a slično je bilo i u Italiji god. 1881. (0,4%).²¹ Međutim, smrtnost žena u odnosu na broj poroda je na Šolti znatno veća nego u Dalmaciji (1856—1860, 0,2⁰/₆)²⁰ u razdoblju od god. 1825—1850. iznosi 1,5%, od 1851—1875. 1,8⁰/₆, a od 1876—1900. 2,4% (8 umrlih žena na 3301 zabilježeni porod).

Iako mrtvorodena djeca i pobačaji ne ulaze u okvir ovog istraživanja, treba napomenuti da je o njima vrlo teško iznijeti precizne podatke, jer nije vođena stalna evidencija, posebice u ranijim razdobljima: poneki su upisani samo u matice rođenih, neki samo u matice umrlih, a jedan dio zasigurno uopće nije zabilježen. Time bi u širem vremenskom razdoblju (25 godina) njihov udio sigurno bio manji od realnog.

Smrt od raka je prvi put na Šolti zabilježena god. 1857 kao cancro uterinale. Udio umrlih od ove bolesti u posljednjoj četvrtini stoljeća iznosi svega 0,6⁰/₆ (npr. u Italiji god. 1881. tumori maligni imaju udio 2,1% među ukupno umrlim osobama).²¹

Udio nesretnih slučajeva na otoku postupno opada od 2,5⁰/₆ u drugoj četvrtini stoljeća do 1,3% u posljednjem razdoblju. On je nešto veći od udjela ove grupe uzroka smrti u cijeloj Dalmaciji god. 1856—1860 (1,1⁰/₆),²⁰ što je sigurno posljedica neposredne blizine mora, a u manjoj mjeri i lošeg stanja seoskih lokava: od 69 zabilježena nesretna slučaja 47 su utopljenja (od toga najmanje 6 u seoskim lokvama), od posljedica pada umrlo je 6 osoba, 5 je izgorjelo, 3 su ubijene od groma, 1 ugušenje, 1 smrznuće, 2 smrti uslijed oparenja i 4 ostala slučaja. Treba napomenuti da pri evidenciji nesretnih slučajeva postoje određene nedosljednosti, koje mogu imati utjecaja na statistiku manjih lokaliteta (npr. Šolte), no njihov značaj je zanemariv na širim područjima. Naime, u knjigama umrlih zabilježene su osobe koje su na Šolti pokopane, iako sama smrt ponekad može nastupiti na drugim mjestima. Kao što je nekoliko Šoltana nesretno poginulo u **Splitu, Trogiru i Vrboskoj**, tako je vjerojatno i nekoliko stanovnika drugih naselja poginulo na Šolti (ili u okolici Šolte), ali su zabilježeni u knjigama rodnog mjesta. Tako bi se popisu poginulih od nesretnog slučaja mogla pribrojiti dva Šoltana nastradala prilikom potonuća fregate Radetzky kod Visa 20. II. 1869, kao i nekoliko osoba poginulih u austrijskoj vojsci.

Grupa nedovoljno definiranih stanja obuhvaća tri skupine: prirodnu smrt, starost i groznice. Udio ove tri skupine, te udio prirodne smrti, među ukupnim uzrocima smrti u pojedinim dobnim grupama i različitim razdobljima, prikazan je na slici 2a, odnosno 2b. Tijekom vremena se prirodna smrt, koja je u razdoblju od god. 1825. do 1850. kod dojenčadi i osoba starijih od 50 godina iznosila oko 40⁰/₆ (dijelom zbog navedene specifičnosti matice umrlih Gornjeg Sela), znatno smanjuje u svim grupama umrlog stanovništva, a posebice među dojenčadi i starijim osobama. U najranijem razdoblju bolesti dojenčadi nisu posebno naglašene, već je kao uzrok njihove smrti najčešće navedena prirodna smrt (znatan udio u smrtnosti dojenčadi i djece od četvrte godine života imaju bolesti gastrointestinalnog trakta). S vremenom se kod dojenčadi podtpuno diferenciraju odgovarajuće »tjelesne slabosti«, a kod starijih ljudi počinje prevladavati uzrok smrti

²¹ Statistica delle cause delle morti avvenute in 281 comuni. Anno 1881, Roma, 1882, str. XXXII — XXXIII.

»starost«. Zbog toga se primjećuje izvjesni porast udjela nedovoljno definiranih stanja kod starijih osoba krajem stoljeća. Zanimljivo je navesti da se smrt uslijed starosti u razdoblju od god. 1825. do 1850. pojavljuje isključivo kod osoba starijih od 60 godina, ali je god. 1864. zabilježena pri životnoj dobi od 56 godina (cattaro senile), a god. 1890. kod osobe stare 59 godina (manasioi umrlih je životna dob zaokružena na 60).

U prikazu uzroka umrlih na otoku Šolti od god. 1825. do 1900. mogu se razlikovati dva razdoblja. U prvom razdoblju (otprilike do god. 1875) na otoku nije bilo liječnika pa su uzroke smrti ustanovljavali i zapisivali isključivo župnici. Stoga je razumljivo da u tom periodu postoji izvjesna mogućnost netočnih dijagnoza zao i pojednostavljivanja u procjeni uzroka smrti. S druge strane, nedovoljno medicinsko obrazovanje uzrok je velikoj šarolikosti u zapisima ustanovljenih dijagnoza. U drugom razdoblju uzroci smrti su znatno precizniji zbog stalne prisutnosti liječnika na otoku. Tada je i manje nedovoljno definiranih, uopćenih dijagnoza, a pojavljuju se one, koje mogu utvrditi stručne osobe, kao npr. meningitis, bolesti srca itd.

Tabela 1. Umrli na otoku Šolti prema grupama uzroka smeti; 1825—1900.

Grupa uzroka smrti	Broj umrlih osoba			Udio pojedine grupe uzroka smrti / %		
	1825—	1851—	1876—	1825—	1851—	1876—
	1850.	1875.	1900.	1850.	1875.	1900.
I	43	153	398	4,3	12,2	21,4
II	153	252	419	15,3	20,1	22,5
III	18	37	61	1,8	3,0	3,3
IV	28	57	171	2,8	4,6	9,2
V	—	—	18	—	—	1,0
VI	204	250	185	20,5	20,0	9,9
VII	—	5	24	—	0,4	1,3
VIII	4	21	2	0,4	1,7	0,1
IX	3	4	8	0,3	0,3	0,4
X	19	31	25	1,9	2,5	1,3
XI	5	16	3	0,5	1,3	0,2
XII	—	5	11	—	0,4	0,6
XIII	25	20	24	2,5	1,6	1,3
XIV	4	2	1	0,4	0,2	0,05
XV	492	396	510	49,3	31,7	27,4
XV(a)	344	132	165	34,5	10,6	8,9
XV(b)	63	108	247	6,3	8,6	13,3
XV(c)	64	113	58	6,4	9,0	3,1
XV(d)	21	43	40	2,1	3,5	2,1
Ukupno	998	1249	1860	100,0	100,0	99,95

Prilog: Uzroci smrti zabilježeni u matičnim knjigama umrlih otoka Šolte

Veliki broj različitih zapisa uzroka smrti na otoku Šolti klasificiran je u 15 općih grupa uzroka smrti, s naznačenim razdobljem u kojem je zabilježen: A (1825—1850), B (1851—1875) i C (1876—1900). Uzroke su zapisivali različiti župnici, te stoga sadrže neke karakteristične izraze i formulacije

Tabela 2. Umrli od zaraznih bolesti na Šolti

Zarazna bolest	1825			1850			1875—1875.			1876—1900.					
	GS	Gr	SS	DS	Šolta	GS	Gr	SS	DS	Šolta	GS	Gr	SS	DS	Šolta
Boginje	5	23	5	7	40	19	26	8	9	62	2	7	—	12	21
Difterija	—	8	—	—	8	—	5	1	21	27	16	56	—	14	98
Dizenterija	5	—	—	2	7	—	7	9	1	17	10	12	—	10	42
Erizipel	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	—	3	—	—	4
Gripa	—	2	1	—	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Kolera	—	3	—	—	3	—	—	—	—	—	—	2	—	—	2
Malaria	—	5	4	42	51	—	—	2	1	3	4	18	4	5	31
Meningitis	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Ospice	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Sifilis	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Sarlah	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Tetanus	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Tifus	—	1	—	—	1	3	3	1	23	30	4	3	4	9	20
Tube kuloza	—	19	5	11	35	31	53	11	12	107	26	72	44	40	182
Zaušnjaci	3	3	—	—	3	—	2	3	3	5	—	—	—	—	1
Ukupno	10	64	16	63	153	53	96	33	70	252	63	181	76	98	419

koje je pojedini župnik češće koristio. Nazivi su pisani pretežno u dijalektu, hrvatskom i talijanskom, a pedesetih godina susreću se i tekstovi pisani djelomično hrvatskim, a djelomično talijanskim jezikom, kao npr. *cancrena* od *piede* ili *conflesioni* di *carvi*. Uzroci smrti su u pravilu pisani samo jednim jezikom, no krajem stoljeća pojedini župnici navode uz narodni pojam i latinski naziv u zagradi. U slijedećem popisu uzroka smrti navedeni su abecednim redoslijedom hrvatski zapisi, a zatim talijanski, odnosno latinski zapisi.

Stredinom prošlog stoljeća počinje se primjenjivati novi pravopis (npr. znakovi č i ć umjesto dotadašnjih č, ch i sl.), ali mnogi od navedenih zapisa nisu pisani u skladu s tadašnjim ni talijanskim, ni hrvatskim pravopisom; grafem »u« se i nadalje ponekad pojavljuje

umjesto »v« (npr. *carui* umjesto *carvi*), ali ova pojava nije u prikazu uzeta u obzir. U okviru navedenih činjenica očito je da su odstupanja od književnog jezika znatna (npr. *cancer*, *cancro*, *canchro*, *kalzynomia*), te da iskrivljenost pojedinih izraza i karakteristike rukopisa često dovode do sličnosti u grafiji, kao npr. *atropisia*, *tropisia*, *atrophia*, *tropika* i sl., iako se radi o različitim dijagnozama (*hydrops*, *slabost* i *malaria*). Posebna brojnost različitih verzija primjećuje se kod termina »*catarrhus*« (*catharus*, *catarus*, *catharus*, *cattarus*, *catarrh*, *uz asterisk*, koji označuje postojanje različitih oblika. Svi zapisi doneseni su u izvornom obliku, koji je dozvoljavala čitljivost rukopisa, a nejasna mjesta označena su znakom pitanja.

I. BOLESTI DOJENČADI I DJECE DO ČETVRTE GODINE ŽIVOTA

adrophia dietinja (C)
fibra e confulsioni (B)
grčevi / grčevi (clampsia) (C)
mlohavost života (C)
naravska od sela / nemoch naravska običajna / nemoch običajna / nemoch od
mista / običajna nemoch / običajna nemoch od sela / običajna nemoch
seoska (B)
naravsko e confulsioni (B)
neimaduch mlíka mater (B)
nejakost (C) / slaboća / slabost (B, C)
nemoguchi sasnut / nemoguchi sasnuti (B)
nezdrilost (C)
prevremeno rođenje / privremeno rođenje / rođen prije vrímena / rođen prije
vremena pomoću liečnika (C)
prirojena slaboća tjelesna / prirodēna slaboća / prirodēna slabost / slabost
prirodna / slaboća tjelesna / slaboća djetinja (debilitas infant) / slabost pri-
rodna (debilitas corporis) (C)
s težka porodjenja (C)
slabost (anaemia) (C)
slabost prirodna (marasmo) (C)
slabost prirodna (pemphigus neonatorum) (C)
slabost prirodna (phlegmasia cruris) (C)
anemia (C)
appoplesia confulzioni (B)
athropia universalis (C)
cačhesia / cacchessia (B, C)
cachesia organica / chachessia organica (A, B, C)
consunzione (A, C)
consunzione convulsiva (A)
convulsioni / confulsioni / confulzioni / confision / confolsioni / conflusione
(A, B, C)
convulsioni con febbre (B)
debilitas vitae / debilitas vite (slabost prirodna) (C)
debolezza / debilezza (B, C)
deformita della bocca (B)
deformita nella persona (B)
difficile dentizione (C)
difficile parto (B)
e stato infermo da quando e nato (A)
esser venuto alla luce prima di tempo (B)
in conseguenza di cattivo parto (C)
infermita portata dal utero materno (B)
late della madre quanto dall'enorme affaticare (?) (B)
late quanto della madre (B)
mal portata dal utero materno (A, B)
mancanza del respiro (B)
mancanza di late / mancanza del latte della madre (A, B)
marasmo / marasmus (C)
morto contratto nell' utero materno (B)
partuo praematurus / partus praematurus (C)
precocita di parto (A)
sepsis (C)
sfinimento (C)
sholezza (?) (B)
spasimo infantile (B)
trismus neonatorum (C)

II. ZARAZNE BOLESTI

1. *Boginje*

baluni i patule (B)	vaiolo / vajuolo / vajuoli (A, B, C)
boginje (vaiolo) (C)	vajuolo naturale / vagliolo naturale (B)
ospice (boginje) / ospice (patule) (C)	vajuolo pestilenziale (C)
patule (A, B, C)	vajuolo umano (B, C)
patule i grixa (B) / od patul i tifi (C)	vajuolo umano confluyente (B)
pleuropneumonia con segni di vajolo umano (C)	vajuolo umano migliara (C)
	verssi (patule) (C)

2. *Difterija*

crup u grlu (C)	krup (C)
engina (gerlica) (B)	angina cruposa (angina crounosa) (C)
grlica / grlica (angina Ludovici) / grlica (difchteride fanc.) (C)	croup paringo (C)
grub / grup / grupp (B, C)	difterite / diftheritis / diphteritis (B, C)
gušter (diftherite) (C)	diphteritis fancium (grlica) (C)
	laringite cruposa / laryngitis cruposa (C)

3. *Dizenterija*

fibra i griza (A)	disenteria / disantheria / dizenteria (A, B, C)
grixa / griža (A, B, C)	disenteria a sangue (C)
proliev (dissenteria) (C)	disenteria verminosa (B)
srdobolja / srdebolja / bolest	dissenteria cronica (A)
sardobolja (B, C)	febbre disenteria (A)
srdobolja (gastroenteritis acuta) (C)	

4. *Erizipel*

izipija (erissipele fanc.) (C)	eresipel vagans (C)
risipilja (B)	erysipelas (C)
slabost prirodna (erisipola migrari ?) (C)	

5. *Gripa*

gripe / mal di grippe (A)

6. *Kolera*

kolerina (C)	cholera asiatico (A)
proliev (cholera intentum) (C)	

7. *Malarija*

opchia nemoch i tropika (B)	febbre tarzana malignata (B)
tercana i fibra (B)	idropisia e tarzana (A)
febbra tarzana e vecchiaja (A) / tarzana e vecchiaia (A)	tarcana / tarzana (A)
efbbre tarçana / f. tarcana / f. tarzana (A)	vermi e tarzana (A)

8. *Meningitis*

upala mozga / upala moždana / upala moždjana (C)	
upala moždana (meningitis cerebrospinalis) (C)	
upala moždana (meningitis chronica) (C)	
upala moždana (otitis media subsequente meningitide) (C)	
upala moždane opne (meningitis) (C)	
meningite / maningitis / miningitis (C)	
meningitis basilaris (C)	
miningite cerebrale (C)	
meningitis diffusa (C)	
meningitis purulenta (C)	
meningoencephalitis (C)	

9. *Ospice*

ospice (B, C) slaboća uslied ospica (C)
ospize i fibra (A)

10. *Sifilis*

siphilis universalis (C) / siphilis
universalis congenita (C) tabes (C)
tabes paralytica (C)

11. *Sarlah*

skrlet / skerlatina (C) febbre scarlatina (A)

12. *Tetanus*

tetanus (C)

13. *Tifus*

fibra tifana (C) febbre putrida nervosa (A)
pošalica / pošaljica / pošlica / pošljica (B, C) febbre tifoidea / f. tifoidale (B, C)
tifus (C) tiffaiole / tifo / tifoide (B, C)
febbre etifoidale (B) typhus abdominalis (C)
febbre gastrico tifoidea (B)

14. *Tuberkuloza*

miljara i tif (B) febbre tistica (A)
sucia naravska (B) malatia ettica (A)
sučia / sučija / sušica (B, C) meningite basilare tuberculosa (C)
suhobolja (B, C) meningitis cerebri tuberculosa (C)
suhobolja crieвна (tuberculosis meningitis tuberculosa (C)
intestinalis) (C) migliare (B)
sušica (phthisis pulmonarum) (C) miliar tuberculosa / miliar
sušica pluća (C) tuberculosi (C)
sušica u nogi (tuberculosis) (C) osteite tuberculosa (C)
škrip / skrip (scrofulosa) (C) phtysis (C)
škrofola (C) scrofole / scrofoli / male scrofolosa (A, C)
tuberkuloza od bubriga (C) scrofole di maligna specie (A)
tuberkulozi (C) sputi di sangue (A)
affezione scrofolosa (B) tisi / tisa / tistico (B, C)
consunto tisi polmonare (C) tisi asmatica / tisi azmatica (B)
consunzione / consunzione (A, B, C) tisi congiunta ad aberrazione mentale (A)
consunzione intestinale (C) tisi polmonare / tischezza polmonare
consunzione tracheale (B) (A, B, C)
discrassia scrofolosa (B) tisi splenica (A, B)
discrassia scrofolosa con verminazione tisi tracheale (B, C)
(A) tuberculosis (C)
etisia (A, B) tuberculosis pulmonaris / tub. pulmonum
febbre consuntiva (A) tub. pulmonum (C)
febbre e tisi splenica (B) tuberculosis pulm. peritoneum (C)
febbre scrofolosa (A)

15. *Zaušnjaci*

podušnice (B) orecchioni (A, B)
zadusnica (B) parotitis suppurativa (C)

III. BOLESTI MOZGA I ŽIVČEVILJA

bezuma (C) kap / kaplja / kapljica (B, C)
bolest moždana (C) kap (apoplexia / apoplezia cerebri) (C)
drhtavica (paralysis progressiva) (C) kap opetovana (C)
epilepsia (C) kapi (meningitis traumatica) (C)

napon moždani (C)	commozione cerebrale (B)
pomučenje moždana (C)	congestione cerebrale (B, C)
upala živca (neuritis acuta) (C)	congestione nervoso cerebrale (A)
uzetnost (C)	correa (C)
vodena glava (hydrocephalus) (C)	emiplagia / hemiplegia (A, B)
alterazione cerebrale (B)	encefalite / encefalomalacia (C)
apoplezia / appoplessia / appoplesia /	epilepsia / epilepsia / epilepsia (A, B, C)
appoplessia (A, B, C)	fatuita epileptica (B)
apoplezia fulminante (B)	frequenti capo giri (A)
apoplezia sanguinea (C)	hysteria (C)
apoplezia cerebrealis / apoples(s)ia	idrocefala / idrocefale acuta (C)
cerebri (C)	idropce cerebrale (B)
cancrenoval cerebro (?) (A)	infiammazione cerebrale (B)
cefalalgia (B)	male caduco (B)
colpo (A)	mania (C)
colpo apopletico colpo apopletico (A,	paralisis agitans (C)
B)	paralisi / paralisa (A B)
colpo apopletico sanguineo (A)	paralisi universale (A)
colpo epiletico (B)	postemis cerebrale (A)
colpo vulminante (B)	sincope (A)

IV. BOLESTI DIŠNOG SISTEMA

angina / engina (B, C)
 bolest grla / bolest u grlu (B, C)
 bolest parsiju (B)
 čvorovi grkljana (bronchitis acuta) / čvorovi u grkljanu (bronchitis acuta) (C)
 grlena nemoć (B)
 grlo (B)
 hunjavica (C)
 kaplja na grlu (C)
 katarka pluća (B)
 plućna upala sluzinava (pneumonia catarrhalis) (C)
 plućobolja (C)
 prehlada (C)
 probod punt(e) (B)
 protišnja / protisk (B, C)
 protišnja s velikoga leda / s velika leda protisklo dite (C)
 punta (B)
 punta nagla (A)
 raztvor pluća / raztvorba pluća(endema) (C)
 slinasta upala(pneumonia catharalis) / sluzna upala(neumonia cataralis) (C)
 upala bokova(pneumonia lobularis) (C) / upala desnih bokova(pneumonia
 lobaris dextri) (C)
 upala dušnika (C)
 upala dihala (C)
 upala grkljana(bronchitis acuta) (C)
 upala pluća / upala pluća(pneumonia kruposa) / upala pluća(pneumonia
 lobularis) (C)
 upala rebrenice (C)
 zaduha (B, C) / zadulja (C)
 zažeg porebrice / zažeg desne porebrice (C)
 affezione asmatica (B)
 anemia polmonare (C)
 apoplezia pulmonaris (C)
 asma / asmo (A, B, C)
 asma degenerata in febbre (B)
 asma e febbre verminosa (A)
 asma senile (B)
 bronchite / bronchitis (C)
 bronchitis capillaris (C)
 bronchitis catharalis (C)
 bronchitis cronica (C)
 bronchitis cruposa (C)

bronchitis pulmonum (C)
 bronchopneumonia / bronchopneumonia acuta / bronchopneumonia
 bilateralis (C)
 cancrena polmonare unita ad essudeto pleuritio (C)
 emoftoi (B)
 emphisema / emphysema / enfisema pulmonum / pulmonare / pulmonorum (C)
 febbre asmatica (A, B)
 febbre polmonare (A)
 hyperasmia et oedema polmonum (C)
 idrope di petto / idrope pettorale (A, B)
 idrope polmonare (A, B)
 infiammazione della gola (B)
 infiammazione polmonare (A, B)
 mal de gola (B)
 mal di peto (A)
 oedema glotides (C)
 oedema polmonare / endema pulmonaris / endema polmonari (C)
 peripneumonico (A)
 peneupnomia (?) (B)
 pleuritide / pleuritice (A, B)
 pleuralgia (C)
 pleuritide cancrenosa (B)
 pleuritide polmonare / pleuritide di petto (A, B)
 pleuropneumonia / pleuropneumonite (C)
 pleuropneumonia gangrenosa (B)
 pneonite (C)
 pneumonia / pneumonite (C) / pneumonia bilateralis (C)
 pneumonia catarrhalis / pneumonia bilateralis catharralis (C)
 pneumonia cruposa (upala / pneumonia cruposa bilateralis (C)
 pneumonia hypostatica (C)
 pneumonia pulmonum (C)
 polmonita (C)
 punta coperta (A)

V. BOLESTI SRCA I KRVNIH ŽILA

bolest na srcu (C)	endocarditis ulcerosa (C)
mana u srcu (vizio cardiaco) (C)	emphysema cordis (C)
srđana bolest (vitium cardiacum) (C)	idrope cardiaca (C)
aftezione cardiaca (C)	idropericardite (C)
angina pectoris (C)	insufficiencia tricuspidalis (C)
carie dorsale congiunta ad idrope cardiaca (C)	paralisis cardiaca (C)
endocarditis (C)	vitio cardiaco / vitium cordis / vitium cuoris (C)

VI. BOLESTI GASTROINTESTINALNOG TRAKTA

akutna proljev (C)
 čarvi (A, B) / carvi (B)
 catar u crievima (C)
 crevna zapala (C)
 fibra s carvi / fibra s carvin (B)
 fibra verminosa / fibra ferminosa (B)
 flus (smotana crieva) (C)
 gujine (C)
 kašlja (enterocatharus acutus) (C)
 liavica / lijavica / livavica (B)
 pridor / bolest pridor / priedor (ernia) (B, C)
 pridor (hernia incurata) (C)
 proljev / proljevanje / prolivanje y prolijavica / prolivalica / proljev (C)
 proljev (enteritis) / proljev (enteritis intentum) (C)
 proljev (catharus gastrointestinalis)
 rana u stumiku (C)
 rigavica (C)

sluz(catharus gastrointestinalis) (C)
 trbušna sluz(enterocatharus acutus) (C)
 trbušna upala(gastroenteritis acuta) (C)
 upala crieva / upala črieva / upala criva(gastroenteritis acuta) (C)
 upala trbušna(entero katarrho acutus) (C)
cataro
 catarrhus* gastroacutus / catarrh. gastrointestinalis acutus / catarrh.
 gastrointestinalis chronicus (C)
 affezione emeroidale (A, B)
 affezione erniosa (B)
 anaemia catharis intestinum (C)
 catarrh. intestinalis / catarrh. intestinalis acutus / catarrh. intestinalis
 chronicus (C)
 catarrh. ventriculi / catarrh. ventriculi acutus / catarrh. ventriculi
 chronicus / catarrh. ventris (C)
 collia / collica (A, B)
 conflizioni di carvi (B)
 coprostasis (C)
 costipazione (A)
 diarea (A, B, C) / diarea con febbre (B)
 epilezia degenerata in cancrena intestinale (B)
 enterite colasso (C)
 enteritis follicularis / enteritis follicularis (C)
 entero catarrhus (C)
 ernia / hernia (C)
 ernia ed idrope intestinale (B)
 ernia incarcerata (C)
 febbre gastrica (A, B)
 febbre gastrica biliosa (A)
 febbre gastrica verminosa (A, B)
 febbre putrida (A)
 febbre putrida maligna (A)
 febbre verminosa (A, B, C)
 flusso ^ flussa / malattia di fluso (A, B)
 flusso di sangue (A)
 gastrica / gastricismo / gastrite (A, B)
 gastrico verminoso (B, C)
 gastritis acuta (C)
 gastroenterite (B) / gastroenteritis olicularis (C)
 idrope intestinale (A, B)
 infiammazione al esofago (B)
 infiammazione degli intestini / infiammazione intestinale (A, B)
 infiammazione intestinale prodotta dal molto sangue erruso per la
 bocca e pel naso (B)
 mal putrido / malattia putrida (A)
 male intestinale (A)
 male ragiontagli dell ernia (A)
 peritonite / peritonitis (C)
 peritonitis diffusa (C)
 peritonitis perforativa (C)
 putrido (B)
 putrido verminoso (A, B, C) / malattia verminosa putrida (A)
 ulcus ventriculi (C)
 vermi / malattia verminosa / male verminosa / malattia vermi (A, B)
 verme solitario (A)

VII. BOLESTI BUBREGA I MOKRAČNOG SISTEMA

bubrižna bolest / bolest u bubrizima / bolest bubriega (C)
 nemoć Brigtina (morbus Brigti) (C)
 nemoguchi činit vodu / namoguchi pissat √ nemoguchi pustit vodu (B)
 upala bubriega (C)
 upala u mjeħuru (C)

nephritis / nephritis acuta / nephritis chronica (C)
nefrite diffusa(morbo di Bright) (C)
ritenzione di urina (B)
urämia (C)
urocystitis (C)

VIII. BOLESTI KOŠTANOG SISTEMA I ZGLOBOVA

kostobolja (B)	rachitide / racchitide (B, C)
rakete (C)	rakitide con piarghe (B)
od reumatixme (B)	reuma reumatismo (A)
affezione reumatica (B)	reuma generale e atrazioni di nervi (B)
artritide (B)	reumatismo cronico (B)
artritide cancrenosa (B)	reumatismo ed asma cronico (A)
febbre ichtiatica (A)	
febbre reumatica / febbre reumatica cronica (A)	

IX. POROD I BABINJE

krvotočje na rođenju (C)
porod (A) / radanje (B) / rođenje (B, C) / uslied poroda (C)
s teška porođenja (C)
difficile parto (C)
endometritis puerperalis (C)
febris puerperalis (C) / febbre puerpina (B) / febbre pauppetale (C)
in seguito ai dolori prodotti dal parto (B) / dolori di parto (B)
parto / malattia di parto (A)

X. HYDROPS

debela nemoć / debela bolest / debela nemoć naravska / bolest debela (B, C)
idropis (C)
otok / od otekli / otečegne / otečegne / vas otekao (B, C)
vodena bolest(idropisia) / vodena nemoć (C)
otropisia / tropisia / tropisio (A, B)
gonfiezza / sgonfiezza / sgofieca (A)
idrope / idropisia (A, B, C) / malattia idropico / malattia di idropisia (A)
idrope generale in tutta la vita / idropisia generale (B)
idrope cronica (A)
mal interno e gonfiaza (A)
male elefantino (A)
straordinaria gonfiezza (A)

XI. GANGRENA

affezione cancrenosa (B)	sull 'occhio (B)
cancrena od piede (B)	cancrena al petto (B)
griznica (B)	cancrena alla mamuella (B)
cancrena / cancrena (A)	cancrena intestinale (A, B)
cancrena agli occhi (B) / cancrena dall 'occhio destro (A) / cancrena	gangrena senilis (C)
	piaga al piede che andò in cancrena (B)

XII. RAK

kankar na nozi (carcinoma piedi) (C)	carcinoma farici (C)
rak stomaka(cancer ventriculi) (C)	carcinoma pankratitis (C)
šir (C)	carcinoma ventriculi (C)
želudčani kalcynoma (C)	morte naturale scirro (C)
canthro (B)	siro (B)
cancer labii inferioris (C)	tumor alla gola / tumore alla gola (B)
cancro uterinale (B)	tumor cerebri (C)

XIII. NESRETNI SLUČAJEVI

- 1825, Gornje Selo — utopia se pod rivom u Splitu
 1827, Grohote — male casuale (giocando cadette, riacquistò sensi per un spazio di mezza ora, dopo averli al momento della caduta persi, . . . movimento continuo così fino alla gelazione dell' anima)
 1827, Srednje Selo — naufragio in questo canale fra Solta e Spalato e fu soffocato ed asortito dal mare senza essersi potuto recuperare suo cadavere [poginula je jedna osoba iz Sredejeg Sela i dvije osobe iz Donjeg Sela]
 1829, Donje Selo — soffocata in una vasca
 1833, Donje Selo — morto da una rotura
 1836, Grohote — pezi dal freddo (mori nel vignato della chiesa parrocchiale od Vela Gomila)
 1837, Grohote — mori nella casca comunale di questo villaggio. Rimase soffocata nell' acqua della sudetta vasca dove cadde attingendo acqua nell' alienazione di mente.
 1841, Grohote — caduto accidentalmente nella vasca vocata Carčina
 1842, Gornje Selo — utopljeni [4 osobe]
 1843, Srednje Selo — anegato e soffocato nel porto di Traù
 1844, Gornje Selo — utopia se je u moru na Pelegrini
 1844, Gornje Selo — utopljena umore i(z) braceri Petra Novakovića
 1846, Grohote — soffocati nel mare sotto l' isola Bua (Gregorio Marcoz, proprietario della brazzeria navigando da Spalato a Solta con equipaggio qui scritto e con Tommaso Bezziza, Matteo Marcoz, suo figlio e Natalina Marcoz, sua figlia. Fu sorpreso in mezzo al canale da una furiosa borrasca da impetuoso vento australe, e dalla violenza dell' onde respinto il naviglio all' isola Bua ove naufragò e si ruppe a un' ora pomeridiana e i qui descritti perirono sommersi nel mare e a gran stento salvarono la vita Tommaso Bezziza, Matteo e Natalina Marcoz.) [5 osoba je poginulo]
 1847, Gornje Selo — pala je i ulomila vrat nizastine visece misto zvano Canpanel
 1848, Grohote — si anego nel porto di Spalato
 1848, Grohote — infiammazione polmonare ragionato da una caduta di cavallo
 1857, Grohote — annegata nel luoco denominato Studenaz
 1858, Donje Selo (Maslinica) — da caduta nel mare
 1858, Gornje Selo (Gornja Krušica) — annegati nel Canale di Lesina [4 osobe]
 1859, Gornje Selo — annegato alla punta Travan
 1861, Gornje Selo — abbruciata casualmente
 1861, Srednje Selo — utopi se u kanalu madju Soltom i Slatinom
 1861, Donje Selo — po nesrichi sama pade u lokve i umri u istoj
 1861, Grohote — dalla caduta fortuita da un olivego che gli scon(q)uasa i visceri
 1863, Grohote — si bruciò scaldandosi al fuoco sola, il fuoco si attaccò alle sue cotolette, si propago fino alla metà della vita gravamente
 1863, Grohote — scaldandosi al fuoco ce si attaccò ai cottoli
 1864, Gornje Selo — abbruciata casualmente
 1868, Donje Selo — izgoriela
 1869, Donje Selo — utopio se
 1869, Gornje Selo — annegata nella vasca (commisione giudiciale: inseguito di un colpo apoplectico)
 1869, Srednje Selo — scottature d'acqua bollente
 1872, Grohote — la cattena dell' ancora sul vapor molto gli taglio piede
 1873, Gornje Selo — utopi se u vodu
 1878, Gornje Selo — da annegamento fortuito a Livke verso l' estrema punta dell' Isola
 1880, Srednje Selo — od utopa (nadjoše ga kod mora gdje se utopio)
 1881, Srednje Selo — od utopa (nadjoše je u lokvi gdje se utopila)
 1881, Srednje Selo — udaren nemilo od mazge pram srcu koga mu odvali (kako zasvidoči ličnik) i poslie pol sata priminu
 1881, Gornje Selo — da soffocamento accidentale (non essere avvenuto il caso per malizia ma per puro accidentalità)
 1883, Gornje Selo — pao s masline na smrt
 1885, Srednje Selo — fortuito annegamento nel luogo Poganica
 1887, Donje Selo — utopljen kod rta Marine vraćajući se iz Trogira
 1887, Srednje elo — utopljenje (utopili se na povratku iz Trogira) [3 osobe]

- 1887, Donje Selo — putujući iz Splita u Šoltu brod se izvrnuo na križ i ona u stivi broda ostala zadušena
 1888, Gornje Selo — utopljenje
 1890, Grohote — utopio se sam slabouman (melankolia)
 1891, Grohote — razlupao glavu pavši s balature (ruptura crani)
 1892, Donje Selo — rane uslijed oparenja
 1892, Srednje Selo — zaklonio se u polju od zlog vremena pod jedno stablo od bajama, pukao grom i na mistu ga je ubio. Bio je gluhonijem od poroda.
 1895, Grohote — utopio se
 1895, Srednje Selo — utopila se
 1895, Donje Selo (Maslinica) — utopio se
 1898, Donje Selo — ubivena od groma u Vrboskoj
 1899, Donje Selo — grom
 1900, Gornje Selo — od utopljenja (nije nađeno tijelo)
 1900, Donje Selo (Maslinica) — haemorrhagia interna uslijed udarca

XIV. NASILNA SMRT

- 1834, Grohote — morte violenta prodotta da due colpi di pugnale (mori in casa paterna)
 1844, Grohote — morte violenta prodotta da una archibugiata
 1847, Gornje Selo — udaren od momca (?) yunaca co li udre oli naravse
 1850, Srednje Selo — cangrena alla parte superiore del braccio sinistro in conseguenza d'essa ferita d'arma da fuoco male entrata
 1865, Grohote — ucciso da Damjan Mladinov di Marino (mori in mezzo alla strada villereccia presso la bottega di Luca Mladinov; la commissione criminale sezionò il cadavere)
 1874, Grohote — morte violenta
 1892, Gornje Selo — naprašno

XV. NEDOVOLJNO DEFINIRANA STANJA I OSTALI UZROCI SMRTI

XV(a) prirodna smrt

- kornik opchia bolest (B)
 naravno / naravske / od naravsce / naravski (A, B, C)
 naravska nemoch / nemoch naravska / naravska bolest / običajna bolest (B)
 obična (C)
 consomucioni / consumacione / consumocione / malatia consumocioni (B)
 cronico / mal cronica / naturale cronico (A, B, C)
 malatia longa e penosa (A)
 naturale / male naturale / malatia naturale (A, B, C)
 ordinaria (B)

XV(b) starost

- katar starosti / starost (bronchitis catharalis) (C)
 kronik starosti (C)
 naravska starost (B) / starost naravska (A) / naravska bolest i starost (B)
 naravska starost e tropika (B)
 nemoch naravska starost / nemoch i starost (B)
 opchena starost (B)
 slabost (C)
 starost (C) / staračka bolest (C) / starost običajna (B) / staračka slabost (marasmus senilis) (C) / starost (debilitas senetutis) (C)
 starost i otečegne karvi na putenost (B)
 starost naravska i tropisia (B)
 asfissia senile (B)
 atrophia senilis (C)
 catarro senile (B, C)
 consunzione senile (A, B, C)
 convulsione della vecchiaja (A)
 decrepitezza (B)

debilitas corporis (C)
malatia senile (A)
marasmo / marasma (B) / marasmo senile / maramus senilis (B, C)
senio (B)
patimenti e vecchiaja (B)
vecchiaja / vechiaja / vecchjaja / vecchiaia (A, B, C)

XV(c) groznice

bolest chila i fibra (A)
fibra (B, C) / fibrica (B) / fibra naravska (B) / fibra običajna (B) / naravska
febra / naravska fibra (B) / fibra ognevita (B)
groznica (febris intermittente) (C)
oganj / ognica (B) / ognjica (B, C) / ognjica (fibra) (C) / ognio (C)
vrućica (febre) (B)
febbre (A, B, C) / fibre (B) / malatia di febbre (A)
febbre adinamica (B)
febbre consuntiva (A, B)
febre infanci (?) (A)
febre infiamatoria (B)
febbre intermitente / f. intermittente (A, B, C)
febbre maligna / f. maligno (A, B)
febbre naturale (A, B)
febbre perniziosa / f. perniciosa (B) / perniciosa (C)
febbre simplice (A)

XV(d) ostali uzroci smrti

grizica oka i nosa (B)
ispenji (B)
infiamacija (C)
kamen (C)
krvotočije (B) / od krvi (C) / razpušt krvi (C)
od maŕojela (B)
od maravel (A)
ne zna se nista (B)
nepoznata nemoć (C)
nutrnja / nutrinje / od patnje nutarnje (B)
nenadno (C)
poklizija (B)
rak rana (C)
rak rana (umri nenadno) (C)
raztvorba hrane u sladŕ (diabetes mellitus) (C)
rosnola (A)
slabost (C)
sunćanica (C)
upala (C)
upala žigarica (C)
upala žljezde (C)
od zla carne xigerize (A)
zaraz i rane (C)
adenite supurativa (C)
affetta di una interna pastemia (?) la quale apertosi (B)
affezioni di usi delle fughe, malattia terribile / fughe (B)
asfiscia / asfissia (A)
cirroshis haepatis (C) / epatis cirosa (C) / hepatitis (C)
delerium tremens (C)
emoragia (B, C) / emoragia sanguinica (A)
epilesia polmonare (C)
febbre prodotta dello spasimo (B)
febbre promossa da un mal interno (A)
fistola sopra l'occhio sinistro (A)

gonfiezza da pietra della golla (A)
 infermità complicata di febbre reumatica ed intermitente (B)
 infiammazione (A, B, C)
 infiammazione al buso (?) ventre (B)
 insperienza/insapicnza (?) e incuria della levatrice abusiva (B)
 iperemia congestica del fegato (C)
 mal interno / malattia internale (A)
 mal di pietra (B)
 malattia inestia o giaidro (?) (A)
 menstruo (B)
 morbo incognito (B)
 morbus maculosus Werlhofii (C)
 morte repurtina (B)
 perimetrite (C)
 psoriasis vulgaris (C)
 spavento (A)
 straordinari dolori al piede destro e concio esso di vivere (B)
 trovato morto probabilmente da apoplezia (B)

A b s t r a c t

CAUSES OF DEATH ON THE ISLAND ŠOLTA FROM 1825 TO 1900 ACCORDING TO THE DEATH REGISTERS DATA

Mladen Andreis

Death registers in Dalmatia, although reaching 17th century, enable us to analyze the causes of death beginning from 1825, when austrian government introduced a new type of registers with the corresponding sections. Island Šolta (58 km²), placed near Split, had in 19th century four parishes with seven villages with overall population increasing from 1422 to 3687 in 1825 and 1900, respectively. The death registers of Šolta were run by the priests who also established the causes of death until about 1875, because there was no permannet presence of a doctor. Therefore, the diagnoses in this period, often approximately estimated, reflect their individual characteristics, while at the end of 19th century became more accurate.

Analysis of the causes of death was carried out by classifying the population into four parishes, different ages (about 50% of dead persons were children below five years), and the investigated period was divided in three parts (25 years each). The causes of death were systematized in 15 classes, the last one consisting of insufficiently defined states, such as natural death, oldness and fevers. Infections, particularly tuberculosis, and epidemic diseases (diphtheria, typhus, dysentery) were found to be the most frequent class in the causes of death. A relatively great amount of diseases, noticed in early periods, is probably due to the unaccurate diagnoses related to infections. With the development of diagnostics and continuous presence of a doctor on the island, the amount of so called natural death is decreasing from about 35 to 9% in the first and last period, respectively.

FILOZOFSKI FAKULTET ZAGREB - HUMANISTIČKE I DRUŠTVENE ZNANOSTI

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
ИНСТИТУТ ХОРВАТСКОЙ ИСТОРИИ

RADOVI

VOL. 22

ZAGREB

1989.

FILOZOFSKI FAKULTET ZAGREB - HUMANISTIČKE I DRUŠTVENE ZNANOSTI

Izdavač: ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST

UREDNIČKI ODBOR

Branka BOBAN, Zagreb, Mirjana GROSS, Zagreb, Josip LUČIĆ, Zagreb, Marijan MATICKA, Zagreb, Ivan OČAK, Zagreb, Tomislav RAUKAR, Zagreb, Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Josip LUČIĆ, Zagreb

Adresa uredništva: Filozofski fakultet Zagreb — Humanističke i društvene znanosti, Zagreb, Krčka 1

Časopis izlazi jednom godišnje

Izdavanje časopisa sufinancira Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SR Hrvatske - VII.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu SR Hrvatske br. 6859/1 od 5. X. 1982. časopis »Radovi« oslobođen je plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Republičkom komitetu za informacije SR Hrvatske pod br. UP-547/2 — 84 — 1984.

RADOVI 22

Za izdavača
dr. Nikša Stančić

Tehnički urednik
Franjo Čuješ

SURADNICI U OVOM BROJU

AGIČIĆ DAMIR, prof. Strossmayerova 2 — 55425 Davor
ANDREIS MLADEN, Socijalističke revolucije 42 — Zagreb
ANTOLJAK dr. STJEPAN, Zajčeva 31 — Zagreb
BERTOŠA SLAVEN, student Filozofski fakultet — Zagreb
BOBAN mr. BRANKA, Zavod za hrvatsku povijest FF — Zagreb
BRANDT dr. MIROSLAV, Socijalističke revolucije 73 — Zagreb
BUDAK mr. NEVEN, Filozofski fakultet — Zagreb
CRNKOVIĆ GORAN, prof. Maršala Tita 170 — Opatija
ČORALIĆ LOVORKA, studentica Fil. fakulteta — Zagreb
GRGIN BORISLAV, prof. Baštijanova 54 — Zagreb
IVELJIĆ ISKRA, prof. Ilica 165 — Zagreb
JURIŠIĆ mr. IVAN, Zavod za hrvatsku povijest FF — Zagreb
KOLAR-DIMITRIJEVIĆ dr. MIRA, Filozofski fakultet — Zagreb
KRIVOKAPIĆ mr. GORDANA, Institut za istoriju radničkog pokreta — Beograd
LAUŠIĆ dr. ANTE, Centar za istraživanje naroda i narodnosti — Zagreb
MATKOVIĆ STJEPAN, Šubićeva 3 — Zagreb
OČAK dr. IVAN, Zavod za hrvatsku povijest FF — Zagreb
PAVLIČEVIĆ dr. DRAGUTIN, Zavod za hrvatsku povijest FF — Zagreb
RICHTER ŽELJKA, prof. Povijesni muzej Hrvatske — Zagreb
STRČIĆ PETAR, Arhiv Hrvatske — Zagreb
ŠILOVIĆ DANJA, studentica Fil. fakulteta — Zagreb
ŠVAB mr. MLADEN, Leksikografski zavod »M. Krleža« — Zagreb
VRANJEŠ-ŠOLJAN dr. BOŽENA, Zavod za hrvatsku povijest FF — Zagreb
ŽIVKOVIĆ mr. DANIELA, Sveučilišna i nacionalna biblioteka — Zagreb

---